

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК МЕТА ПІДГОТОВКИ ДО ДОРΟΣЛОГО ЖИТТЯ

У статті розкрито зміст педагогічної концепції В.О. Сухомлинського щодо питань соціалізації особистості школярів. Вказано, що українському педагогові вдалося створити багатогранну систему виховання особистості, яка дає можливість повноцінної соціальної адаптації школярів у майбутньому дорослому житті.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, підготовка, доросле життя, соціалізація, особистість, виховання.

Гуманістичні тенденції в нашому суспільстві вимагають нових шляхів виховання і соціалізації школярів, нової державної політики в галузі освіти і виховання, основи якої визначено в Доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, в Законі України “Про освіту”, в Концепціях національного виховання. Їх стрижень – розвивальна, виховна домінанта, розвиток моральної, відповідальної особистості, яка здатна вільно існувати в сучасному соціумі, самостійно розв’язувати різноманітні завдання у нестандартних умовах сьогодення, активно та продуктивно творити, працювати та відпочивати.

Розв’язати цю проблему можливо, якщо звернутися до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, творчо адаптувати її до умов сьогодення.

Велику увагу педагогічному аспекту підготовки дітей до дорослого життя, соціалізації особистості в суспільстві приділяли і приділяють А.А. Бодальов, А.В. Волохов, Б.З. Вульф, В.А. Караковський, А.В. Мудрик, І.С. Кон, Л.І. Новікова та ін. У “Концепції виховання учнівської молоді в сучасному суспільстві” (автори А.А. Бодальов, В.А. Караковський, З.А. Малькова, А.В. Мудрик, Л.І. Новікова та ін.) дається визначення соціалізації, яке, на нашу думку, великою мірою відображає її суть: “Соціалізація – процес двосторонній. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, притаманні суспільству і соціальним групам, в які він входить. А з іншого – у процесі соціалізації він активно відтворює систему соціальних зв’язків і соціальний досвід” [2]. Погоджуючись у цілому із цим підходом до соціалізації, ми також вважаємо, що, соціалізуючись, дитина не тільки збагачується досвідом, а й здобуває необхідні навички соціалізації в процесі виховання. У зв’язку із цим педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського є надзвичайно актуальною.

В.О. Сухомлинським було написано більше ніж 5000 праць, загальною рисою яких стала концепція повернення до традицій української педагогіки, заснованої на любові, взаємоповазі, на повазі до вільної особистості, її індивідуальних особливостей і внутрішнього світу. Творчість В.О. Сухомлинського звернуто до найважливішого – виховання людини і громадянина. Як побудувати виховний процес так, щоб дитина активно включилася у доросле життя, щоб моральні застави, сформовані в дитинстві, стали невід’ємною складовою життя кожної лю-

дини? Саме на ці запитання дає відповідь вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Метою статті є аналіз педагогічних можливостей виховної системи В.О. Сухомлинського щодо підготовки школярів до дорослого життя.

Підготовка школярів до дорослого життя, на нашу думку, – це спеціально організована діяльність з метою передачі соціального досвіду індивіду та формування у нього певних, соціально бажаних стереотипів поведінки, якостей і властивостей особистості, необхідних для активного, повноцінного, продуктивного дорослого життя.

У процесі вирішення цього завдання засобами виховання дитина соціалізується поступово, сприймаючи різну інформацію, спираючись на отриманий досвід і орієнтуючись на норми поведінки, сформовані в суспільстві, сім'ї, школі.

Професор Б.З. Вульфів зазначив, що для того, щоб дитина перейшла на вищий рівень розвитку, необхідно спеціальне навчання. Соціалізація – це зміна психіки і формування особистості, хоча як розвиток психіки не вичерпується соціальними процесами, так і формування не зводиться лише до соціалізації. Такий розвиток здійснюється, як мінімум, за допомогою двох процесів: соціалізації та творчого саморозвитку [1, с. 45].

Таке розуміння процесу соціалізації, а точніше підготовки школярів до дорослого життя, пронизує всю педагогічну концепцію В.О. Сухомлинського, яку можна вважати повноцінною теорією соціалізації.

Спираючись на розуміння важливості особистісного розвитку дитини як основи її соціалізації в суспільстві, В.О. Сухомлинський будує систему виховання, яка, на його думку, має бути в центрі уваги школи і сім'ї.

Загалом уся педагогіка В.О. Сухомлинського має на меті не просто підготовку дитини до дорослого життя як абстрактне надзавдання, а цілком конкретний виховний механізм формування “ідеальної людини”.

Розкриваючи зміст, або точніше структуру “ідеальної особистості”, В.О. Сухомлинський вказує на основні властиві їй риси. До таких український педагог відносить бажання стати сьогодні краще, ніж вчора; відчуття людської гідності, глибоке усвідомлення справедливості; гармонійну єдність суспільного й особистого, великого і малого у духовному житті особистості; багатство духовного світу, духовних інтересів, духовних запитів і потреб; вміння сильно любити і також сильно ненавидіти, бути глибоко відданими і такою самою мірою непримиренним, естетичне багатство особистості, любов до праці, моральність трудових відносин, закоханість у конкретну справу; прагнення до вдосконалення трудової майстерності; фізична досконалість. За В.О. Сухомлинським, ідеальна особистість виражається у діяльності духу, в активному ставленні до добра і зла, в умінні не тільки бачити добро і зло, але й приймати близько до серця все те, що відбувається навколо.

В.О. Сухомлинський вказує, що для того, щоб моральний ідеал став реальністю, треба вчити людину правильно жити, правильно діяти, правильно ставитися до людей і до самого себе [3].

Розмірковуючи про шляхи формування такої особи В.О. Сухомлинський говорить про неповторність кожної дитини, надаючи таким чином виховному процесу глибоко особистісного контексту.

Так, В.О. Сухомлинський у праці “Духовний світ школяра” слушно зазначав необхідність на практиці своєї виховної роботи виходити “... з того, що людина неповторна...” [10, с. 284].

У праці “Розмова з молодим директором школи” педагог підкреслював, що “людська індивідуальність дитини неповторна...” [6, с. 49]. Примітно, що цій темі була присвячена й окрема стаття “Людина неповторна”, надрукована в часописі “Народное образование” у 1961 р. [11, с. 80–96].

У цьому плані доречно згадати Г. Гейне, на яку посилається В.О. Сухомлинський у праці “Серце віддаю дітям”: “Кожна людина – це світ, який з нею народжується і з нею вмирає. Під кожною могильною плитою лежить всесвітня історія” [8, с. 97].

Положення про неповторність кожної дитини стає головним стрижнем, на який нанизані всі провідні положення гуманістично орієнтованої навчально-виховної системи В.О. Сухомлинського. Саме таке розуміння унікальності кожної людини набуває важливого значення з точки зору розвитку концепції соціалізації особистості дитини, її підготовки до дорослого життя, у якому кожна людина – це унікальна індивідуальність.

В.О. Сухомлинський поділяє думку про те, що успіх виховання багато в чому залежить від особистості вчителя. Учений був переконаний у тому, що справжній педагог виховує, розвиває і формує розвинутих особистостей у цілісному педагогічному процесі. Він говорив: “Бути гарним учителем можна тільки будучи гарним вихователем. Без участі у виховній роботі вся педагогічна культура, всі знання педагога будуть мертвим багажем” [5, с. 75].

В.О. Сухомлинський наголошував, що виховання – це насамперед творча праця учителя, а основою професійної діяльності сучасного вчителя є функція, яка передбачає керівництво процесами навчання, виховання, розвитку, формування особистості учня. Справжній майстер своєї справи залишається у навчально-виховному процесі ніби “за кадром”, поза межами вільно здійснюваного учнями, але в дійсності чітко керованого педагогом процесу постійного життєвого вибору.

На думку В.О. Сухомлинського, “самий характер, соціальні основи нашого суспільства вимагають, щоб основною зв’язувальною ланкою вихователя і вихованця були щирі бажання: бажання вихованця стати кращим і бажання педагога бачити вихованця кращим, ніж він є сьогодні” [7, с. 32].

У цьому процесі вчитель, зазначав В.О. Сухомлинський, виступає як організатор, який створює сприятливі умови для самостійного й осмисленого навчання, активізує і стимулює допитливість та пізнавальні мотиви школярів, їхню індивідуальну, групову і колективну навчальну роботу, підтримує прагнення навчального співробітництва. Системоутворювальними моментами програми формування особистості вчителя-фахівця, на думку видатного педагога, є віра в дитину як запорука педагогічного успіху. Педагогічний ефект будь-якого виховного явища, за твердженням В.О. Сухомлинського, тим вищий, чим менше дитина відчуває в ньому задум педагога. Ця закономірність – стрижень педагогічної майстерності, основа вміння знайти шлях до серця дитини, підійти до неї так, щоб будь-яка справа, до якої вона залучається, ставала для неї потребою, запалом, мрією, а вихователю – товаришем [4, с. 11–12].

Аналіз спадщини видатного педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського свідчить про наявність в основі його педагогічної системи багатьох аспектів педагогічної взаємодії, а саме: розуміння сутності педагогічної взаємодії у нерозривній єдності навчання та виховання; створенні умов для багатосторонньої взаємодії педагога і тих, хто навчається; формування єдиної системи потреб учасників

педагогічної взаємодії, що зумовлена, на думку видатного українського педагога-гуманіста, проблемою свободи особистості як її здатності до активної діяльності відповідно до її бажань та волевиявлення.

Підліток, писав В.О. Сухомлинський, багато пізнає і багато знає, але він не пізнає і не знає самого себе. Моральні істини стають надбанням, багатством душі лише в тому випадку, коли вони здобуті, пережиті, коли вони самостійно перетворені в особисті переконання. Тому педагог повинен відкрити, захопити і спрямувати кожного учня на шлях самовдосконалення.

В.О. Сухомлинський вказував, що багатолике зло, яке спотворює життя, позбавляє щастя, – це лицемірство, лукавство, догоджання, пристосування, плазування. Злом, що принижує людську гідність, є лінь, недбальство, прагнення жити легким і безбідним життям, пияцтво, а активне ставлення до зла – це на-самперед ненависть до нього, і це почуття повинно бути сформовано вже в ранньому дитинстві.

У “Хрестоматії з етики” є цикл оповідань, які розкривають роль учителя у становленні особистості. На прикладах реального шкільного життя В.О. Сухомлинського показує, що розум без щирості, знання без моральності говорять про бездуховність і бідність особистості. Він звертає увагу вчителів на особливу відповідальність педагога перед особистістю, що розвивається, підкреслює цінність і незмінність впливу особистості вчителя на становлення духовного світу дитини, на важливість емоційних зв'язків між учителем і учнем.

Велику увагу приділяв педагог усебічному розвитку особистості, відзначаючи провідну роль почуттів у вихованні. Основний акцент робиться на мовну культуру людини, тому що вона – дзеркало духовної культури.

В.О. Сухомлинський, будучи директором Павлівської середньої школи, проводив уроки під відкритим небом. Разом з учнями здійснювали подорожі у світ природи в такий час і в такі місця, де можна було розкрити багатство почуття і сприйняття. Діти відчували радість, захоплення, здивування. Тонкість сприйняття народжувала тонкість почуттів, розвивала благородну людську потребу переживати ці почуття. Вони були першим поштовхом до дитячої творчості. Діти писали казки, складали маленькі твори про природу, пізнавали багатогранний світ із його багатством, красою і складністю.

Настільки ж велике значення у вихованні В.О. Сухомлинський надавав живопису і музиці. Мистецтво, відкриваючи очі на світ рідної природи, ніби налаштовує струни душі на ту хвилю, яка передає звучання краси світу, пробуджує почуття прекрасного і доброго.

В.О. Сухомлинський неодноразово відзначав плідний взаємовплив фізичної та розумової праці: розумна, освічена, культурна людина будь-яку працю робить більш творчою, більш радісною. Тому дуже важливою умовою, що забезпечує здорову основу розвитку особистості в колективі та самого колективу, В.О. Сухомлинський вважав фізичну працю як обов'язкову для всіх.

Дуже важливим моментом у системі трудового виховання В.О. Сухомлинського є положення про те, що праця дає змогу найбільш повно і яскраво розкрити природні задатки та схильності дитини. Аналізуючи готовність дитини до трудового життя, слід думати не тільки про те, що вона може дати для суспільства, а й про те, що праця дає особисто дитині. У кожній дитині є задатки певних здібностей. Ці задатки, як порох: щоб запалити, необхідна іскра. За В.О. Сухомлинським, єдність праці та емоційно-естетичного виховання досяга-

ється тим, що людина, пізнаючи світ працею, створює красу, стверджуючи цим у собі відчуття краси праці, творчості, пізнання. Створення краси праці – це сфера виховання.

У своїй “Хрестоматії з етики” В.О. Сухомлинський працю розцінює як основного скульптора особистості, як найважливіший засіб духовно-морального виховання, розкриває її красу і зміст. Праця має величезне значення у вихованні. І для того, щоб праця стала найважливішою духовною потребою дітей, педагог дає їй естетичне забарвлення [9].

У питанні про роль праці у житті людини перетинаються погляди В.О. Сухомлинського і К.Д. Ушинського.

Цікавими й актуальними є погляди В.О. Сухомлинського на проблеми статевого виховання, підготовки учнів до сімейного життя. Педагог рішуче виступав проти розпусти, позашлюбних зв'язків, наполягав на необхідності формування у школярів відчуття сім'ї як найвищої цінності.

“Місія школи, – писав В.О. Сухомлинський, – виховувати людину в гармонічній єдності: громадянина і трудівника, люблячого та вірного чоловіка і батька – матір”. Педагог стверджував, що головний іспит не у відповідях на запитання екзаменаційних білетів, головне свято школи не в акті вручення атестатів. Головне – бути справжнім громадянином, трудівником, жити в любові й вірності зі своїм чоловіком. Головним святом школи є той день, коли мати і батько – колишні вихованці – привели до школи своє дитя, і педагоги мають можливість переконатися у тому, що вихованці зуміли підняти себе на вищу сходинку людської краси й моральної доблесті [3].

Ми звернулися до педагогічної творчості В.О. Сухомлинського, який жив і працював в умовах партійно-державної системи, однак залишився своєрідним подвижником, який вважав найголовнішим любов до дітей, створивши при цьому справді гуманістичну теорію соціалізації школярів.

Він творчо підійшов до навчально-виховного процесу, враховуючи вікові й інтелектуальні особливості учнів. Запропонував дуже цікаву систему виховання, мета якої, за його словами, “навчити людину жити в світі прекрасного, щоб вона не змогла жити без краси, щоб краса світу творила красу в неї самій”. Сюди входить гуманність, освіченість, працьовитість, патріотизм, дотримання ідеалів, саме тому ідеї В.О. Сухомлинського щодо виховання особистості в глобальному розумінні цього поняття близькі сучасним учителям, які вже в дитинстві прагнуть створити необхідні передумови для входження дитини у доросле життя.

Висновки. У нинішніх умовах, коли в Україні взято за взірець європейську освітню модель, де чільне місце відводиться вихованню активної особистості, особливої значущості набуває педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського.

Педагогічна концепція видатного українського педагога поклала початок новій філософії соціального виховання, що спирається на гуманістичну сутність ідеї педагогічної взаємодії, взаємин у системах “учитель (дорослий) – учень (дитина)”. Саме педагогіка В.О. Сухомлинського накреслила доміанти виховання у системі середньої освіти – навчити дитину мислити, творчо використовувати здобуті знання, навчити її повноцінно та продуктивно жити, створивши сприятливі умови для її самореалізації в майбутньому житті. Саме тому вирішення глобальних проблем соціалізації особистості в ХХІ ст. сучасні педагоги пов'язують саме з гуманістичною педагогікою видатного українця, саме тому теорія соціалі-

зації, яка викладена в творах В.О. Сухомлинського, не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

Список використаної літератури

1. Вульффов Б.З. Взаимодействие факторов социализации личности ребенка / Б.З. Вульффов // Сотрудничество семьи, детских объединений и социальных педагогов в процессе социализации личности ребенка. – Челябинск : Наука, 1996.
2. Малькова З.А. Концепция воспитания учащейся молодежи в современном обществе / З.А. Малькова, Л.И. Новикова // Народное образование. – 1991. – № 11. – С. 65–74.
3. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека [Электронный ресурс] / В.А. Сухомлинский. – Режим доступа: <http://nsportal.ru/gp/sukhomlinskiy-va-kak-vospitat-nastoyashchego-cheloveka>.
4. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1969.
5. Сухомлинский В.А. Педагогический коллектив средней школы / В.А. Сухомлинский. – М. : Учпедгиз, 1958.
6. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1973. – 208 с.
7. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина / В.А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1971.
8. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1969. – 225 с.
9. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике / В.А. Сухомлинский ; [сост. О.В. Сухомлинская]. – М. : Педагогика, 1990. – 304 с.
10. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 621 с.
11. Сухомлинський В.О. Людина неповторна / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – 634 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012.

Батрун И.В. Воспитание личности школьников в педагогическом наследии В.А. Сухомлинского как цель подготовки к взрослой жизни

В статье раскрыто содержание педагогической концепции В.А. Сухомлинского, касающейся вопросов социализации личности школьников. Указывается, что украинскому педагогу удалось создать многогранную систему воспитания личности, которая дает возможность полноценной социальной адаптации школьников в будущей взрослой жизни.

Ключевые слова: *В.А. Сухомлинский, подготовка, взрослая жизнь, социализация, личность, воспитание.*

Batroun I. The training of the individual schoolchildren in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky as the intention of preparation for grown-up life

In this article disclosed the contents of pedagogical content V. Sukhomlinsky on the socialization of schoolchildren. Indicates that the Ukrainian teacher managed to create a multi-faceted system of education of the individual, which enables full social adaptatsii schoolchildren for future adult life.

Key words: *V. Sukhomlinsky, training, adult life, socialization, personality, education.*